

Archeologienota: Het archeologisch vooronderzoek aan de Wijnpers te Leuven

Vanessa Vander Ginst
Maarten Smeets

Archeologienota: Het archeologisch vooronderzoek aan de Wijnpers te Leuven

**Vanessa Vander Ginst
Maarten Smeets**

**Kessel-Lo, 2017
Studiebureau Archeologie bvba**

Colofon

Archeologienota: Het archeologisch vooronderzoek aan de Wijnpers te Leuven

Initiatiefnemers:	Provincie Vlaams Brabant
Projectleiding:	Maarten Smeets
Erkend archeoloog:	Vanessa Vander Ginst
Auteurs:	Vanessa Vander Ginst
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bvba (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

Studiebureau Archeologie bvba
Jozef Wautersstraat 6
3010 Kessel-Lo
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2017, Studiebureau Archeologie bvba

Inhoudstafel

Inhoudstafel	p.1
Hoofdstuk 1 Bureauonderzoek	p.2
1.1 Beschrijvend gedeelte	p.2
1.1.1 Administratieve gegevens	p.2
1.1.2 Archeologische voorkennis	p.4
1.1.3 Onderzoeksopdracht	p.4
1.1.4 Beschrijving geplande werken	p.5
1.1.5 Werkwijze	p.8
1.2 Assessmentrapport	p.10
1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied	p.10
1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied	p.15
1.2.2.1 Historische context van Leuven	p.15
1.2.2.1.1 De ijzertijd en Romeinse periode	p.15
1.2.2.1.2 De vroege en volle middeleeuwen	p.16
1.2.2.1.3 De late middeleeuwen en nieuwe tijd	p.19
1.2.2.2 Het projectgebied en haar omgeving	p.23
1.2.2.3 Cartografische gegevens	p.20
1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied	p.27
1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied	p.30
1.2.5 Synthese	p.30
1.2.6 Samenvatting voor een gespecialiseerd publiek	p.31
1.2.7 Samenvatting voor een niet gespecialiseerd publiek	p.31
Hoofdstuk 2 Programma van maatregelen	p.32
2.1 Administratieve gegevens	p.32
2.2 Gemotiveerd advies	p.32
2.3 Programma van maatregelen voor uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem	p.33
2.3.1 Vraagstelling en onderzoeksdoelen	p.33
2.3.2 Onderzoeksmethode	p.35
2.3.3 Onderzoekstechnieken	p.36
2.3.4 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk	p.37
Bibliografie	p.38

Hoofdstuk 1 Bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2017A150

Aanleiding: De archeologienota werd opgemaakt voor een geplande stedenbouwkundige vergunningsvraag voor een projectgebied dat in een vastgestelde archeologische zone ligt. Het totale projectgebied heeft een oppervlakte van ca. 24851 m², de te bebouwen zone een oppervlakte van 1695m² (respectievelijk rood en blauw op fig. 1.1).

Daarmee valt de vergunningsaanvraag binnen de aanvragen waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer bedraagt en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in archeologische zones (Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 en de Code van Goede Praktijk).

Erkend archeoloog: Vanessa Vander Ginst OE/ERK/Archeoloog/2015/00030
Studiebureau Archeologie bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00002

Locatie: Leuven, Wijnpersstraat 10 (fig. 1.1 tem 1.3)
Leuven, Afd. 5, Sectie F, percelen 41B & 49H
Bounding box: punt 1: x= 172481, y= 174999
punt 2: x= 172713, y= 175208

Periode uitvoering: 16-12-2016-15/01/2017

Relevante termen: Stadskernonderzoek

Verstoorde zones: Geen

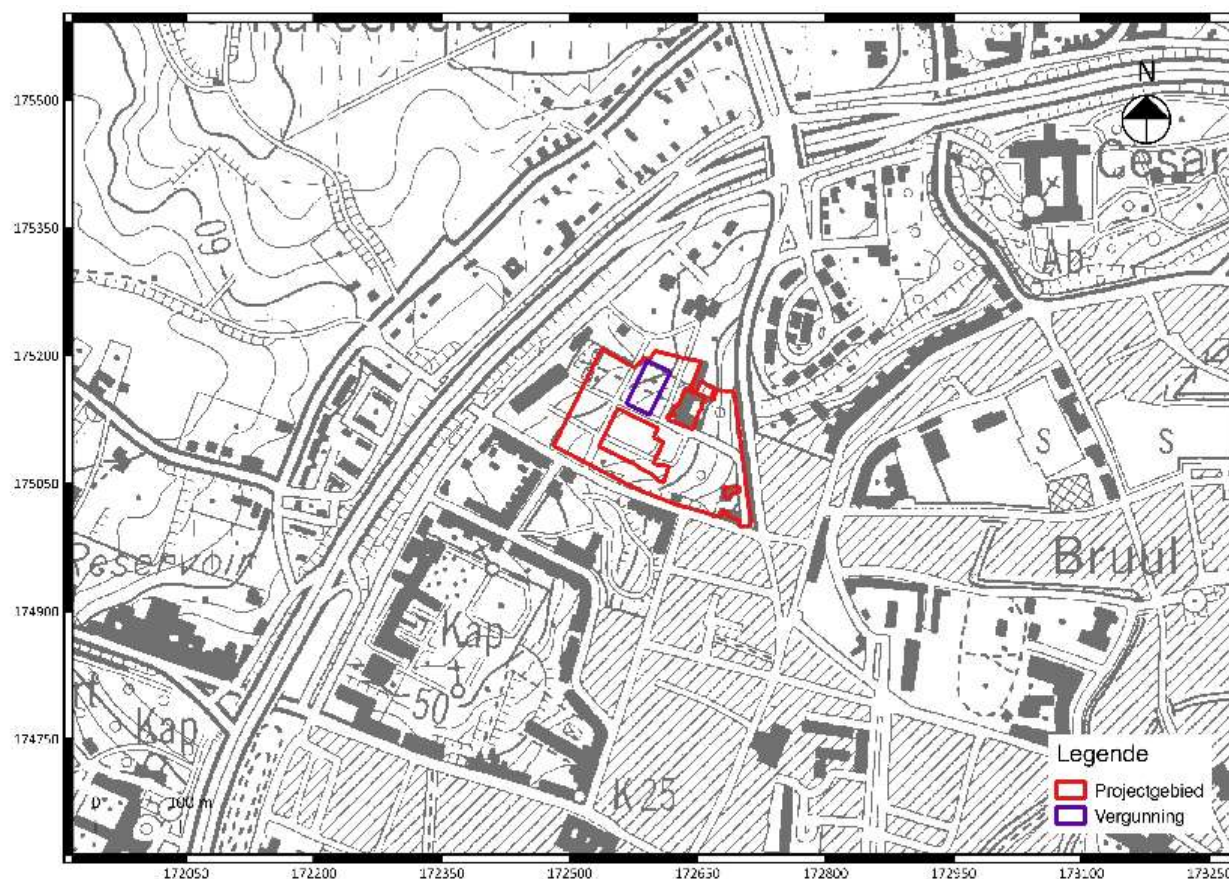

Fig. 1.1: Uittreksel van de topografische kaart met situering van het projectgebied (rood) (©Databank Ondergrond Vlaanderen).

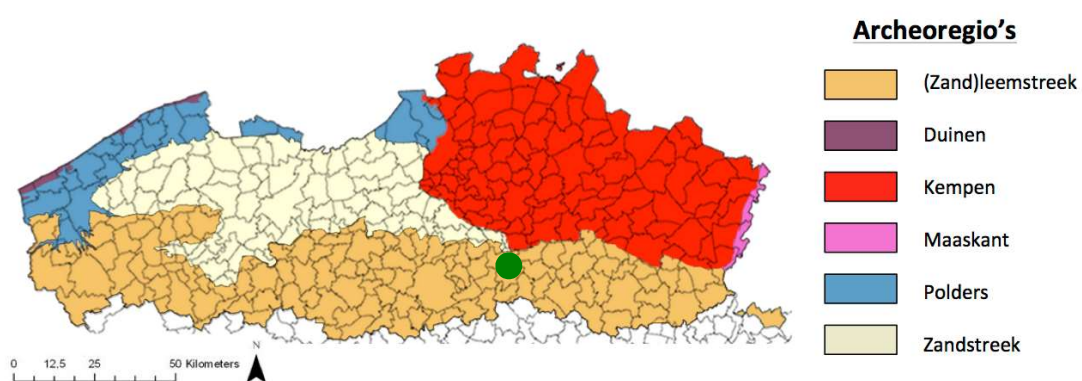

Fig. 1.2: Situering van het projectgebied binnen de verschillende Vlaamse archeoregio's¹.

¹ <https://onderzoeksbalans.onroerendergoed.be/onderzoeksbalans/archeologie>

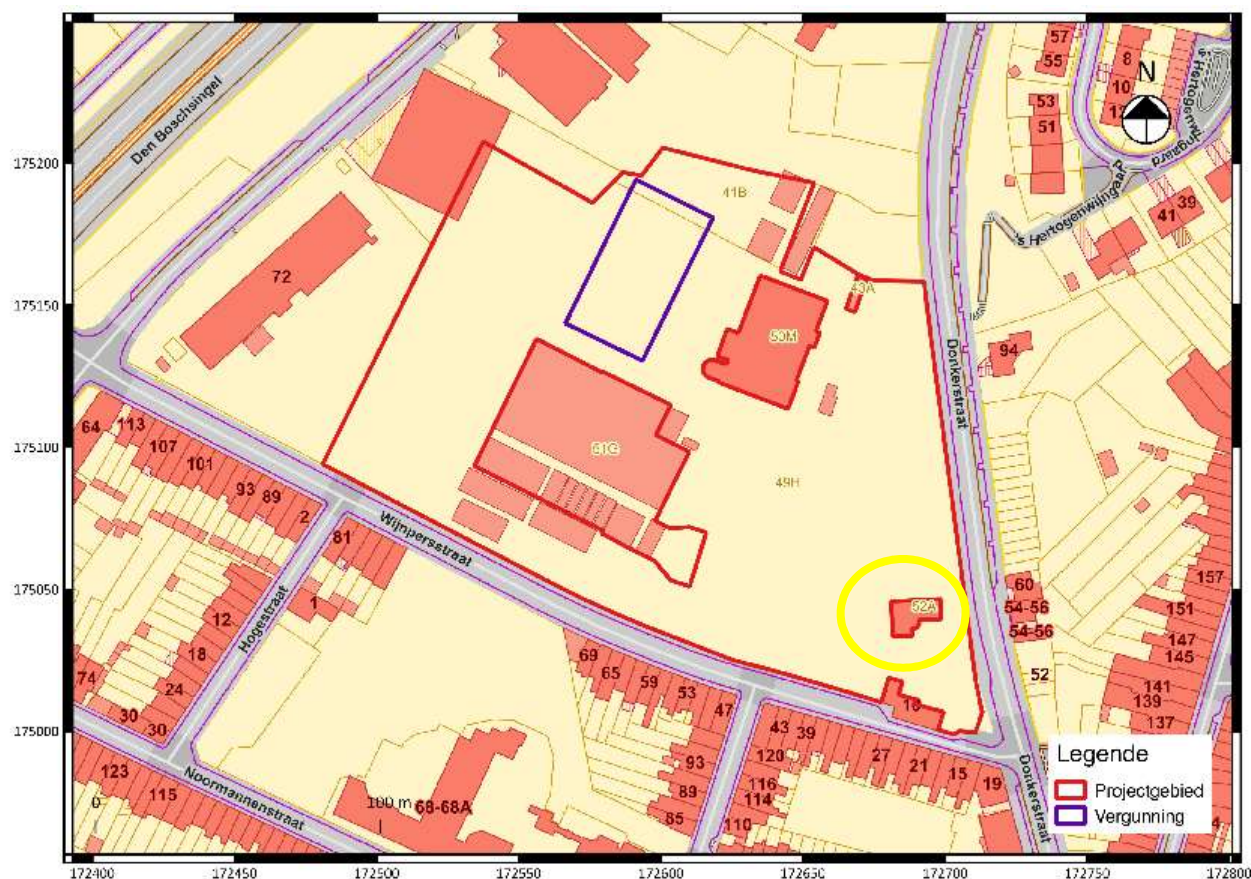

Fig. 1.3: Uittreksel van het kadasterplan met situering van het projectgebied (rood) (©CADGIS).

1.1.2 Archeologische voorkennis

Van 5 t.e.m. 7 januari 2016 werd in het kader van de restauratie van het wijnpersgebouw een vlakdekkende opgraving uitgevoerd (2015/528)². Dit gebouw situeert zich ten zuidoosten van het huidige projectgebied (geel op fig. 1.3).

Uit de resultaten van het veldwerk bleek dat de meeste sporen in relatie gebracht konden worden met het oude wijnpersgebouw uit 1418. De oudste aangetroffen sporen konden in verband gebracht worden met de nog aanwezige wijnkelder uit 1418. De oriëntatie van deze kelder is afwijkend tegenover het huidige gebouw uit 1551. Er kan vastgesteld worden dat er een aantal verbouwingen aan het oudste gebouw werden uitgevoerd.

Uiteindelijk is het oude gebouw afgebroken voor de bouw van een nieuw wijnpersgebouw (1551). De muurresten werden deels hergebruikt als fundering voor het huidige gebouw.

1.1.3 Onderzoeksopdracht

² Steenhoudt en Smeets 2016: 31.

Het archeologisch vooronderzoek beoogt vast te stellen of er een archeologische site aanwezig is op een terrein, wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van bodemingrepen.

De Code Goede Praktijk draagt een aantal mogelijke fasen aan, opgedeeld in prospectie zonder ingreep in de bodem (bureaustudie, landschappelijk bodemonderzoek, geofysisch onderzoek, veldkartering) en prospectie met ingreep in de bodem (verkennend archeologisch booronderzoek, waarderend archeologisch booronderzoek, proefsleuven en proefputten, proefputten in functie van steentijd artefactensites). Na voltooiing van elke fase in het vooronderzoek wordt afgewogen of verder vooronderzoek noodzakelijk is en wat de aard van dat vooronderzoek is. Na iedere fase in het vooronderzoek volgt verder vooronderzoek, zonder ingreep in de bodem of met ingreep in de bodem, indien op basis van de reeds uitgevoerde fase(s) van het vooronderzoek onvoldoende informatie gegenereerd is om:

- de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende te staven.
- een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen.
- een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken.
- een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken.

De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria, aangezien het doel van een archeologisch vooronderzoek immers is om met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bovenstaande informatie te kunnen leveren:

- Is het mogelijk deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het nuttig deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het noodzakelijk deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Vraagstelling:

- Kan de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende gestaafd worden?
- Zijn er archeologisch relevante sites aanwezig?
- Wat is het wetenschappelijk potentieel van de aanwezige sites?
- Moeten er bijkomende maatregelen genomen omwille van eventuele aanwezige sites?
- Maak een plan van aanpak op voor een eventueel vervolgonderzoek.
- Kunnen maatregelen voorgesteld worden voor een eventueel behoud in situ van een aanwezige archeologische site? Hoe kunnen deze maatregelen afgedwongen en gecontroleerd worden?

Randvoorwaarden:

geen

1.1.4 Beschrijving geplande werken³

De stedenbouwkundige aanvraag betreft de bouw van een nieuw serregebouw in functie van de opleidingen aan de tuinbouwschool. Een gelijkvloersniveau is bestemd voor nieuwe leslokalen, de bovengelegen verdieping voor serres voor de opkweek van planten (fig. 1.4 tem 1.6).

De oppervlakte van de serre beslaat ca. 1695 m².

³ De plannen en informatie werden aangeleverd en verstrekt door de opdrachtgever.

De serre komt op een afhellend terrein te staan. Hiertoe moet bij de bouw een gedeelte van het terrein afgegraven worden en een gedeelte opgehoogd (fig. 1.7): ongeveer de helft van het in totaal ca. 31 m lange terrein dient te worden afgegraven.

De werkzaamheden omvatten het afgraven van de teelaarde over de hele oppervlakte. Vervolgens wordt de helft van het terrein dieper afgegraven, deze afgegraven grond wordt gerecupereerd bij de ophoging van het lagergelegen deel van het terrein. Om zettingen te vermijden worden grindkernen voorzien in de aangevulde zone.

Het gebouw wordt gefundeerd op een betonplaat.

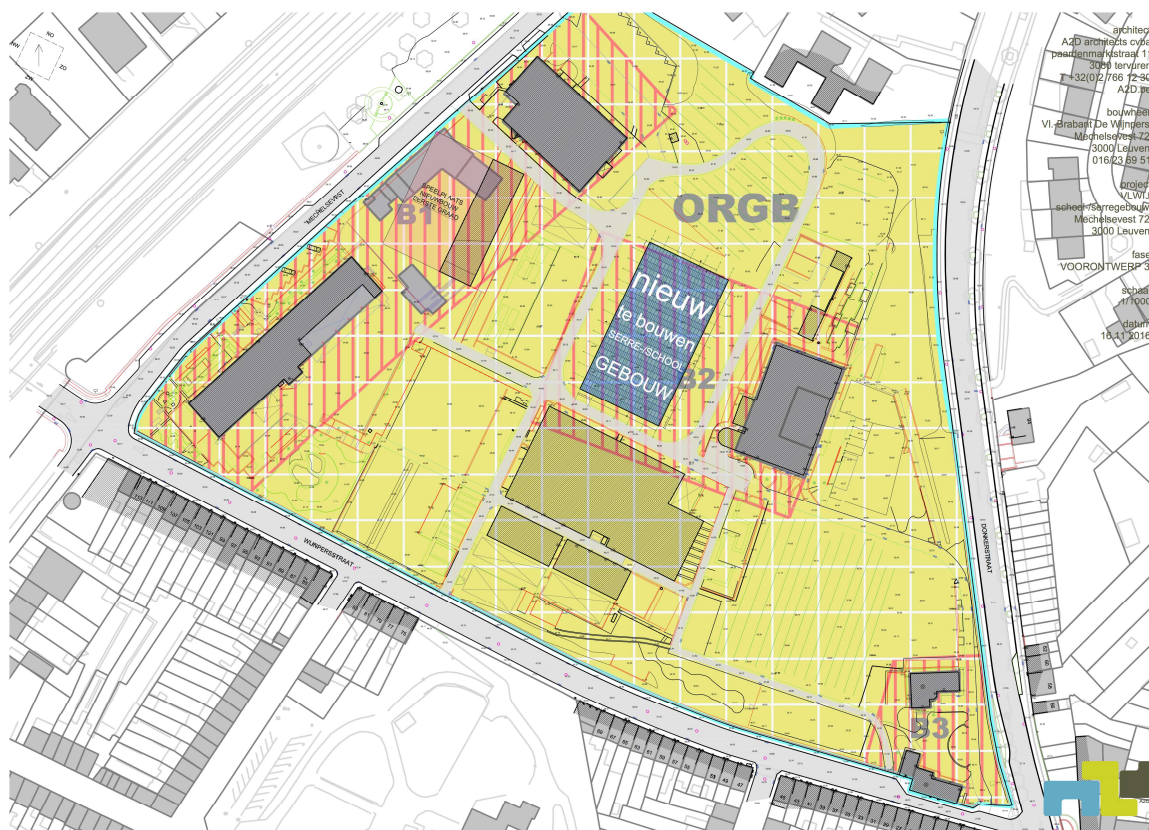

Fig. 1.4: Inplantingsplan

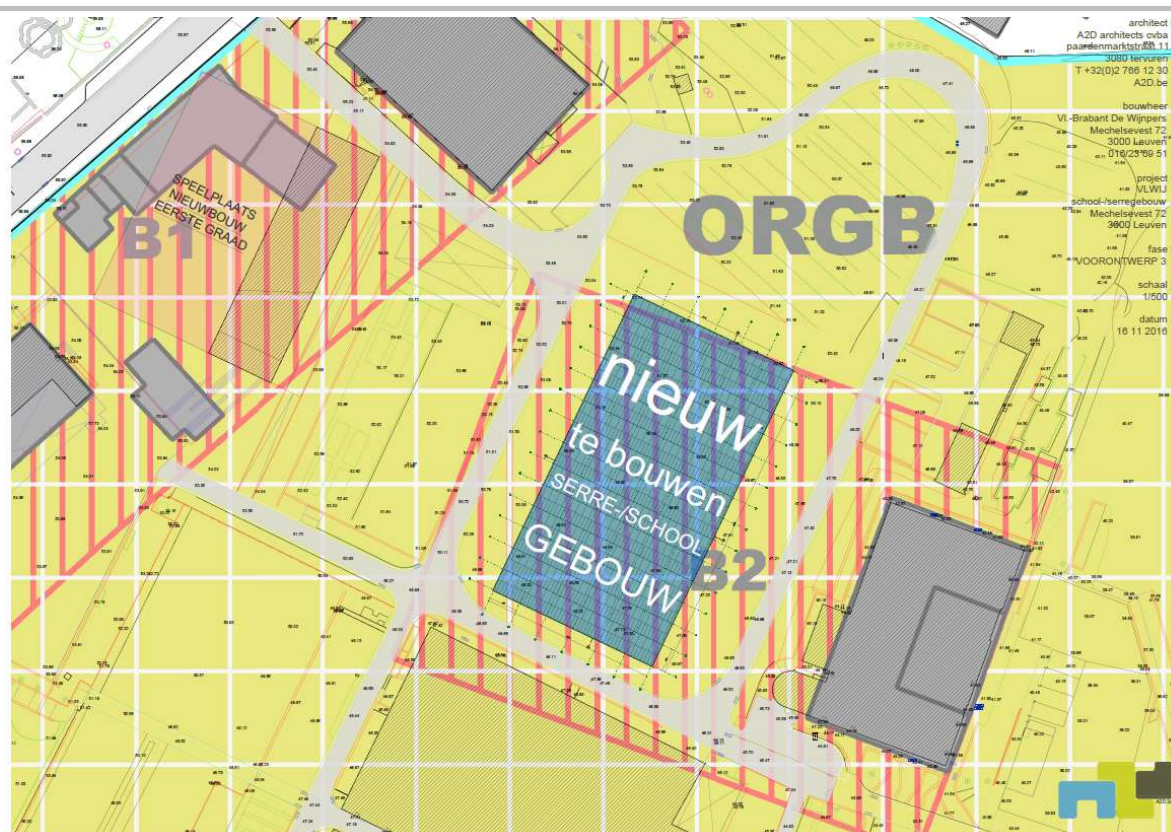

Fig. 1.5: Inplantingsplan : detail.

Fig. 1.6: Snede en opbouw serre.

architect |
A2D architects nvba
paardenmarktstraat 11
3080 hervuren
T +32(0)2 796 12 30
A2D.be

bouwheer |
Vl.-Brabant De Wijnpers
Mechelsevest 72
3000 Leuven
016/23 88 51

project |
VLWU
school-/terregebouw
Mechelsevest 72
3000 Leuven

fase |
VOORONTWERP 3

schaal |
1/500

datum |
16 11 2016

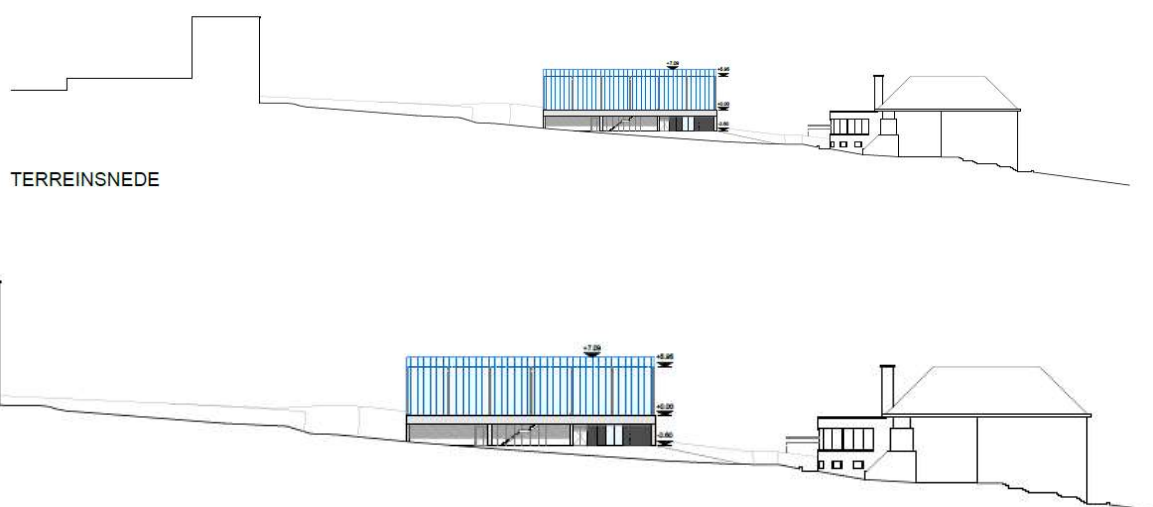

Fig. 1.7: Terreinsnede (en detail).

1.1.5 Werkwijze

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online onderzocht via www.dov.vlaanderen.be. Op basis van de onderzochte kaarten werd gepoogd een duidelijk beeld te verkrijgen van de landschappelijke en bodemkundige ligging van het projectgebied (conform de Code van Goede Praktijk art. 12.5.2.1 en art. 12.5.2.2). Hiervoor werd gebruik gemaakt van volgende kaarten:

- Bodemkaart
- Tertiair Geologische kaart
- Quartair Geologische Kaart
- Bodemerosiekaart
- Bodembedekkingskaart
- Digitaal Hoogtemodel (DHM II)

De geomorfologische kaart kon niet worden geraadpleegd omdat deze niet beschikbaar is voor de regio.

Van het tot nog toe uitgevoerde historisch en heemkundig onderzoek is een stand van zaken opgemaakt met betrekking tot het onderzoeksgebied op basis van de beschikbare publicaties. Het historisch kaartmateriaal en luchtfoto's is gegeorefereerd geraadpleegd via het geoportaal van het agentschap Onroerend Erfgoed en bijkomend kaartmateriaal werd opgezocht via www.cartesius.be. Het gebruikte kaartmateriaal werd geselecteerd op basis van de nauwkeurigheid en de aanwezige geschiedkundige gegevens (conform de Code van Goede Praktijk art. 12.5.1.2). Volgende kaartmateriaal en luchtfoto's werden geraadpleegd:

- Van Deventer 1560
- Ferraris, omstreeks 1771-1778
- Vandermaelen 1846-1854
- Kadasterkaart 1850
- Topografische kaart (1930, 1952, 1970)
- Luchtfoto's (1971, 2000, 2012, 2016)

Het belangrijkste beschikbare historische kaartmateriaal werd geraadpleegd om de geschiedenis van het grondgebruik gedurende de laatste eeuwen zo goed mogelijk na te gaan. Deze informatie kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel aanwezige bodemarchief en de bewaring ervan. Bijkomend archiefonderzoek is niet uitgevoerd omdat uit de analyse van het historisch kaartmateriaal geen grondgebruik naar voor komt dat dit noodzakelijk maakt. Het kaartmateriaal wijst op een zeer lage bewoningsdensiteit in het verleden. Een grondige studie van de beschikbare archivalische bronnen kan wel bijkomende informatie aandragen voor de middeleeuwse geschiedenis van het onderzoeksgebied, maar een dergelijk onderzoek is van een dusdanige omvang dat dit niet past binnen een archeologienota.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied

Het projectgebied situeert zich binnen de stadskern van Leuven, tussen de eerste en de tweede ringmuur. Het projectgebied maakt deel uit van de archeo-regio van de zandleemstreek (fig. 1.2) en ligt op een hoogte van 35 tot 50 m TAW. Het projectgebied helt af naar het zuidoosten toe, in de richting van het NO-ZW-georiënteerde stromingsgebied van de Dijle, de Voer en de Vunt (fig. 1.8 en 1.9). Deze rivieren maken deel uit van het Scheldebekken.

Een raadpleging van de bodemerosiekaart (fig. 1.10) geeft geen informatie op perceelsniveau. Algemeen wordt Leuven als matig erosiegevoelig gekarteerd. Mogelijk is er op het projectgebied zelf wel sprake van erosie aangezien het afhelt.

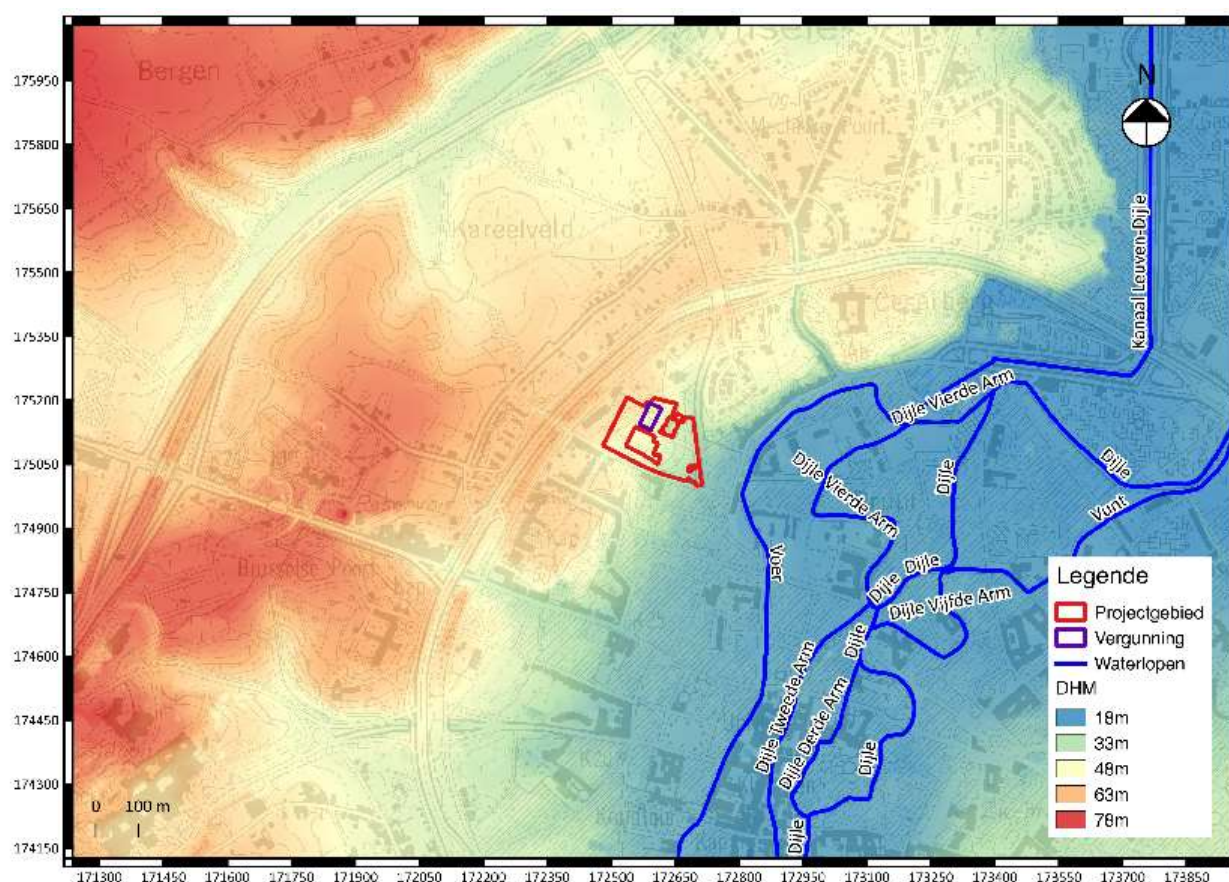

Fig. 1.8: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel met aanduiding van het projectgebied.

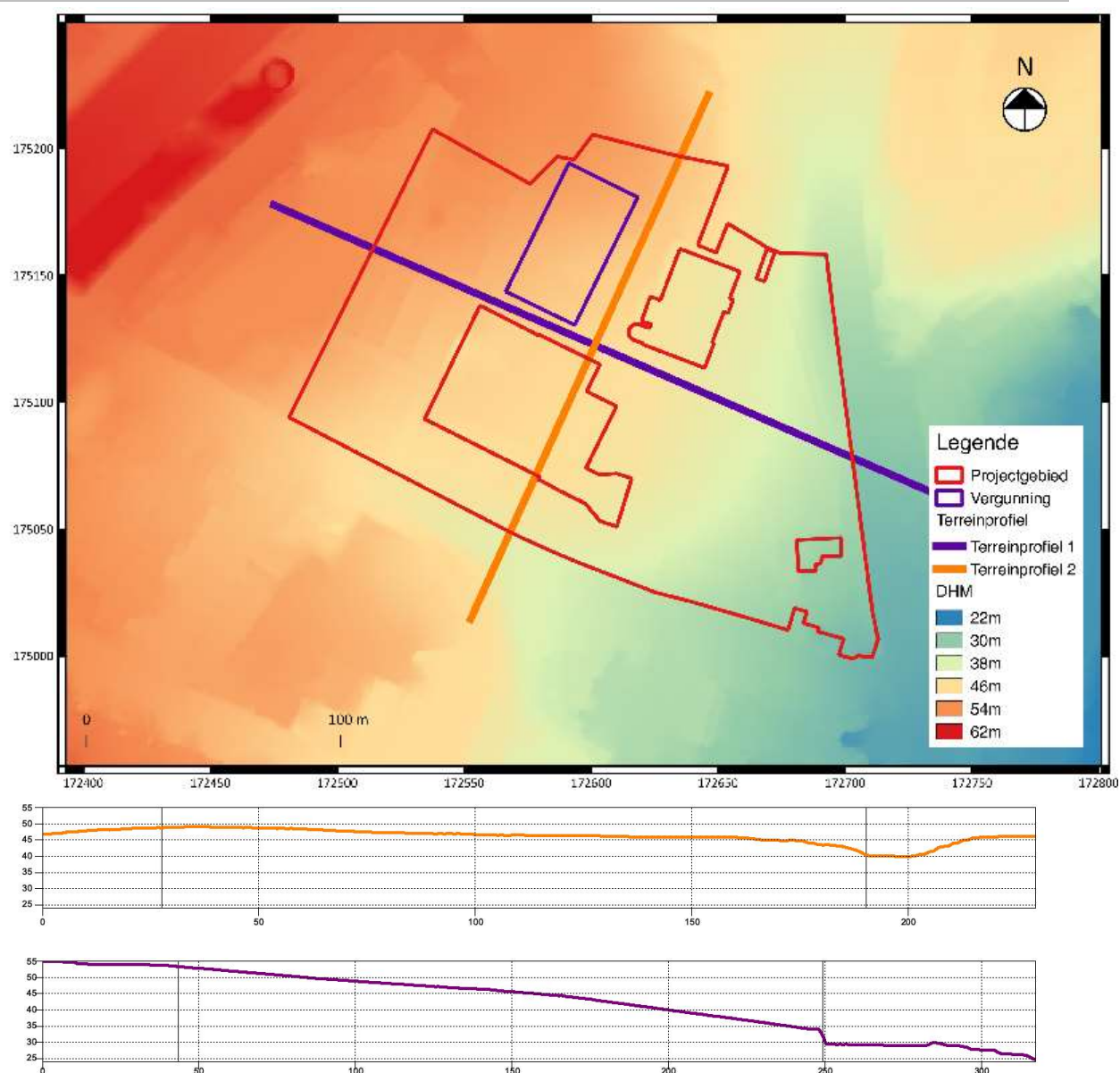

Fig. 1.9: Detailopname van DHMII (schaal 1/2500) met aanduiding van het projectgebied en terreinprofielen (N-Z en W-O) (bron: Geopunt Vlaanderen).

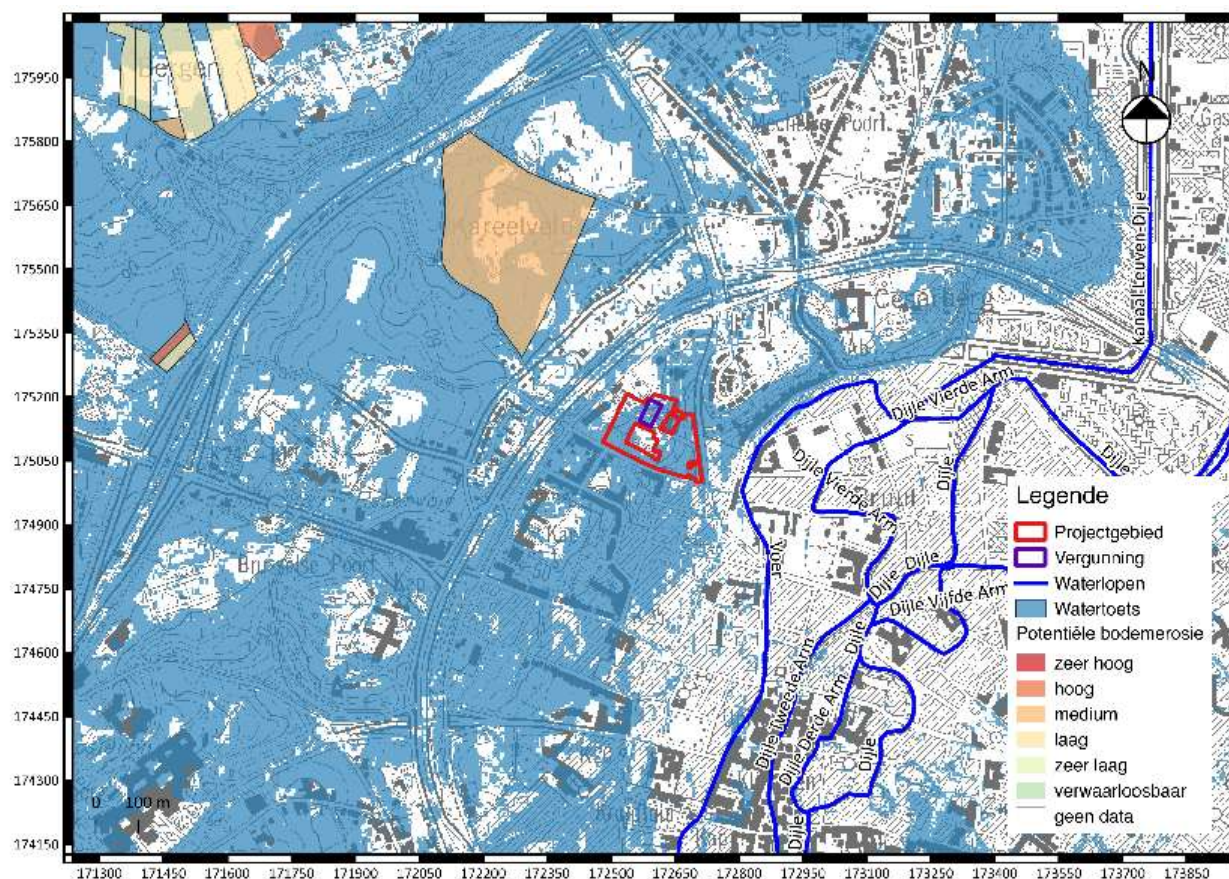

Fig. 1.10: Uittreksel uit de erosiegevoeligheidskaart met aanduiding van het projectgebied

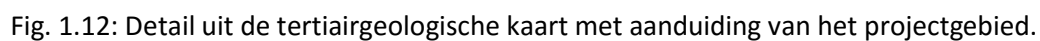
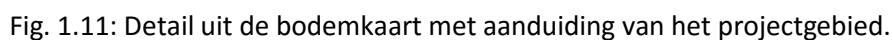
Volgens de gegevens van de bodemkaart ligt het onderzoeksgebied in een bebouwde zone (OB) waardoor de bodem niet gekarteerd is (fig. 1.11). In de ruime omgeving van het projectgebied (ten noordwesten) komen de volgende bodemtypes voor:

- Aba0: Droge leembodem met textuur B horizont met dikke (> 40 cm) humusrijke A-horizont.
- E-A: Een complex van klei + leemgronden

Volgens de tertiairgeologische kaart liggen onder en net aanpalend aan het projectgebied de volgende formaties (fig. 1.12):

- Br: Formatie van Brussel (Midden Eoceen 49-41,2 miljoen) Bleekgrijs fijn zand, kalkhoudend, soms fossielhoudend, kiezel- en kalkzandsteenbanken.
- Di: Formatie van Diest (Mioceen 23,8-5,4 miljoen) Groen tot bruin zand, heterogeen, meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken, kleirijke horizonten, schuine gelaagdheid, glauconietrijk, micarrijke horizonten.
- Ld: Formatie van Lede (Midden Eoceen 49-41,2 miljoen) Lichtgrijs fijn zand, soms kalksteenbanken, kalkhoudend, fossielhoudend (*Nummulites variolarius*), soms glauconiethoudend, basisgrind

Volgens de quartairgeologische kaart (fig. 1.13) komen in de zone van het projectgebied eolische afzettingen of hellingsafzettingen voor, in het zuiden mogelijk bedekt en met ondergelegen fluviatiele afzettingen.

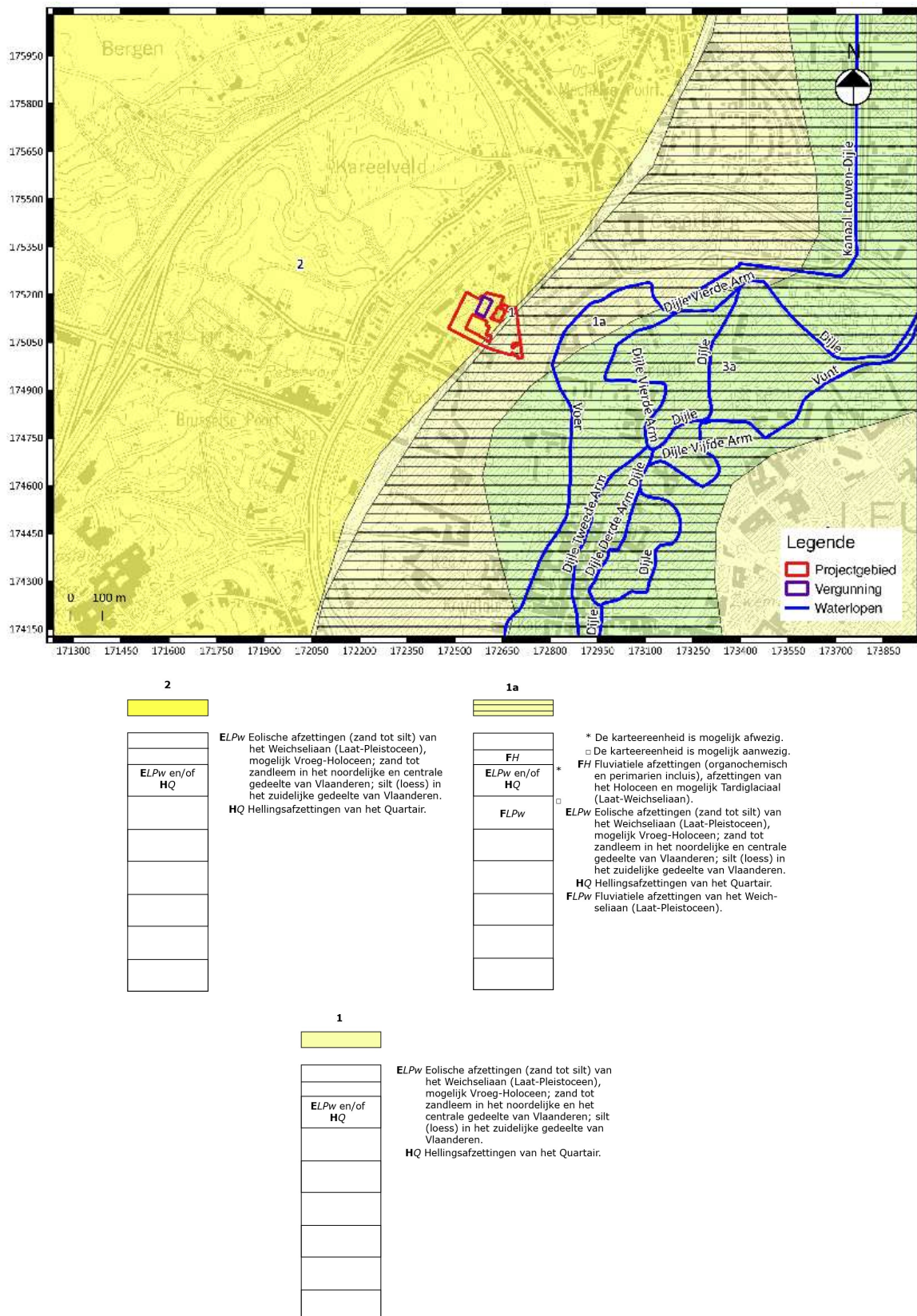

Fig. 1.13: Detail uit de quartair geologische kaart met aanduiding van het projectgebied en legende.

1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied

1.2.2.1 Historische context van Leuven

Het grondgebied van Leuven ligt op het raakpunt van drie geografische gebieden: de vlakte van Laag-België in het noorden, de heuvels van het Hageland in het oosten en het Brabantse leemplateau in het zuiden en het zuidwesten. De Dijle en haar bijrivieren snijden zich diep in het Brabantse plateau in, om vervolgens bij het verlaten van het plateau door de stad te stromen waar zich in de alluviale vlakte een aantal zijarmen en eilanden gevormd hebben. De stad zelf ontwikkelde zich zowel in de alluviale vlakte als op de hoger gelegen vervlakkingen van het plateau. Dit uit zich in steile hellingen tussen de beide stadsgedeelten⁴.

De Dijlevallei vormde een natuurlijke doorgang tussen de heuvels en het plateau en was vanaf Leuven bevaarbaar.

Namen van waterlopen en nederzettingen gaan vaak heel ver terug in de tijd. Volgens Gysseling zou de naam Dijle, oudste vermelding als *Thila* in 1008 teruggaan tot het tweede of eerste millennium voor onze tijdrekening. De oorspronkelijke naam zou opklimmen naar het Indo-europese *Tirā*, wat “de moerassige” zou betekenen⁵.

De naam van de stad Leuven klimt op tot *Lubaniom*, afgeleid van de persoonsnaam Lubanios (“de geliefde”). In een 11de-eeuwse kopie van de *Annales Vedastini* uit 884 is sprake van *Luvanium*⁶.

1.2.2.1.1 De ijzertijd en Romeinse periode

Van de vroegste geschiedenis van het Leuvense is bijzonder weinig gekend. Tijdens de ijzertijd (650 v.C.-25 n.C.) kende de streek een verspreide bewoning van een eenvoudige landbouwbevolking die zich voornamelijk op de hoogtes langs de Dijlevallei vestigde. Een dergelijke nederzetting is de Kesselberg te Kessel-Lo, een westelijke uitloper van een Hagelandse heuvelrug aan de rand van de Dijlevallei, waar in 1959 opgravingen plaatsvonden van de omheiningswal en -gracht van de aristocratische hoogtenederzetting⁷. Recent werd op deze site ook een studieopdracht uitgevoerd in functie van een archeologische bescherming.

Toch blijft het beeld uit deze periode voor het Leuvense zeer vaag en zijn de vondsten beperkt. Er zijn weliswaar een aantal grafheuvels gekend in het Meerdaalbos, maar nederzettingssporen kwamen tot nu toe amper aan het licht.

In de Romeinse periode bleef de Dijle de grens tussen de Civitas Nerviorum en de Civitas Tungrorum. In deze periode ligt het grondgebied van de latere stad Leuven buiten de grote verbindingswegen van Noord-Gallië die een verbinding beogen van het Rijnland en de Noordzee. De ruggengraat van het wegennet vormt de weg Keulen-Boulogne, die over Tongeren, Bavai en Doornik loopt. Een tweede weg liep via Tongeren, Tienen, Duisburg, Kester en Kortrijk, met een aftakking die vanuit Tienen westwaarts over Leuven en Elewijt loopt. Deze weg zou terug te vinden zijn als ‘Roomse Baan’ te Lovenjoel, als ‘Heirbaan’ te Bierbeek en als ‘Oude Tiense baan’ en ‘Steenstraat’ te Leuven zelf⁸.

⁴ Van Uytven 1980: 15-18.

⁵ Van Uytven 1980: 9-10.

⁶ Van Uytven 1980: 10.

⁷ Van Uytven 1980: 33-37. Vandekerchove 1996: 37-38.

⁸ Van Uytven 1980: 39.

Bij de kruising van deze plaatselijke Romeinse weg Elewijt-Tienen met de Dijle zou een baanpost (*mansio*) ontstaan zijn die een attractiepool vormde voor de plaatselijke bevolking om zich te vestigen voor ambachtelijke en commerciële activiteiten⁹.

Bij opgravingen in de Brusselsestraat in de vroege jaren '80 van de 20ste eeuw, met name in het Augustinessenklooster en bij het Sint-Pietersziekenhuis, zijn de tot nu toe oudste bewoningssporen van Leuven ontdekt. Ze zijn ongeveer tussen 70 en 250 n.C. te dateren. Deze vondsten, onder meer bouw materiaal, een betonvloer en fragmentair aardewerk, kunnen volgens Provoost wijzen op een nederzetting die minstens gedeeltelijk in steen was opgetrokken. IJzerslakken en lokaal aardewerk getuigen van ambachtelijke activiteit¹⁰.

In de vruchtbare leemstreek rond Leuven bevinden zich sporen van agrarische activiteit, zoals onder meer de villa op het Stenen Kruis te Bierbeek en hebben de Romeinen actief in het landschap ingegrepen door de aanleg van de *centuriatio*, een oude vorm van percelering. Zowel ten zuidoosten als ten zuidwesten van Leuven zijn hiervan veel sporen bewaard gebleven¹¹.

1.2.2.1.2 De vroege en volle middeleeuwen¹²

De periode tussen de laat-Romeinse tijd en het einde van de 9de eeuw is eveneens zeer slecht gekend. In de literatuur wordt soms gewag gemaakt van het bestaan van een Merovingische vicus die in de 8ste eeuw door Sint-Hubertus van Luik bezocht zou worden¹³. Mogelijk gaat de stichting van de Sint-Pieterskerk tot deze periode terug.

Omstreeks 800 werden de Frankische gebieden door Karel de Grote uitgebreid en geconsolideerd maar na de dood van Karels zoon Lodewijk de Vrome in 840 werd het rijk onder diens drie zonen verdeeld. Midden-Francië, ook wel Lotharingen, naar Lotharius (de zoon van Lodewijk), omvatte hoofdzakelijk de Nederlanden, het oosten van Frankrijk en grote delen van Noord-Italië. In 855 werd dit gebied nogmaals in drie delen opgedeeld. Eén van deze delen, het koninkrijk Lotharingen, omvatte ongeveer de huidige Benelux, het Nederrijngebied en de Elzas-Lotharingen.

Geleidelijk aan verloor het gebied een deel van zijn zelfstandigheid. Reinier Langhals (910-915) erkende beurtelings het gezag van de Duitse en de Franse koning en wendde zich uiteindelijk tot de Duitse koning. Hierdoor werd Lotharingen een deel van het Duitse Rijk. Lotharingen kreeg in 923 de status van hertogdom en in 977 werd het opgesplitst in twee nieuwe hertogdommen, Opper- en Neder-Lotharingen (fig. 1.14).

Omstreeks 870 is Leuven de hoofdplaats van een gelijknamig graafschap dat zich hoofdzakelijk uitstrekte tussen de Dijle en de Demer. In 884 zouden de Noormannen een Karolingische burcht (ten hove) innemen en er hun winterkamp vestigen¹⁴. In 891 worden de Denen door de Duitse koning Arnulf van Karinthië definitief verslagen. Naar aanleiding van deze veldslag wordt Leuven voor het eerst in geschreven bronnen vermeld. Rond 900 vermeldt abt Regino von Prüm '*Lovon*' in zijn '*Chronicon*'. De annalen van de abdij van Fulda beschrijven zowel het Noormannenkamp te Leuven als de veldslag van 891. Uit deze annalen kan worden opgemaakt dat het leger van Arnulf de Dijle

⁹ Vandekerchove 1996: 51.

¹⁰ Provoost 1982: 44. Vandekerckove 1996: 105.

¹¹ Vandekerchove 1996: 42.

¹² Voornamelijk Van Uytven 1980 en Vandekerchove 1996.

¹³ Lemaire 1971: 216.

¹⁴ Vandekerchove 1996: 69

overstak, waaruit kan worden afgeleid dat het Noormannenkamp zich op de linkeroever van de rivier bevond.

Algemeen wordt aangenomen dat de burcht één van de eerste woonkernen -'Ten Hove'- vormde waarrond de stad zal groeien. De andere kern zou zich op de rechteroever bevinden, op het kruispunt van land- en waterwegen, in het huidige stadscentrum.

Fig. 1.14: De opsplitsing in de hertogdommen Opper- en Neder-Lotharingen.

De eerste gekende graaf van Leuven (zie tabel 2.1) is Lambert I met de Baard (1003-1015), achterkleinzoon van Reinier. Door een geslaagde huwelijkspolitiek wist Lambert I ook het graafschap Brussel (tussen de Dijle en de Zenne) in de Brabantgouw te verwerven. In 1085-1086 werd daar door de Duitse keizer Hendrik IV voor Hendrik III van Leuven in leen een tweede graafschap (tussen de Zenne en de Dender) in de Brabantgouw aan toegevoegd onder de vorm van een landgraafschap. Dit landgraafschap werd in 1183 tot hertogdom verheven.

In 1106 werd het hertogdom Neder-Lotharingen door de Duitse keizer aan Godfried I van Leuven in leen gegeven. Als ambtsleen zat hierin ook het markgraafschap Antwerpen vervat. Nadat in 1190 het hertogschap van Neder-Lotharingen al haar gezag werd ontnomen door de Duitse keizer, mochten de graven van Leuven in ruil voor dit verlies het hertogelijk gezag binnen hun territorium uitoefenen. Zo ontstond het hertogdom Brabant.

Sinds de 11de eeuw ontwikkelde Leuven zich tot een plaats van betekenis. Deze groei hangt samen met de gunstige ligging aan het kruispunt van de handelsroute Boulogne-Brugge-Keulen en de van hieruit bevaarbare Dijle enerzijds en met de opgang en de expansiepolitiek van de Leuvense graven anderzijds.

Lambrecht I met de Baard (ca. 950/977-1015), de eerste erfelijke graaf van Leuven, maakt Leuven immers tot het centrum van zijn feodaal bezit en zijn verblijfplaats. Onder zijn bewind werd een nieuwe burcht gebouwd op 's Hertogeneiland, gelegen tussen de twee Dijlearmen. Tevens werd de romaanse Sint-Pieterskerk opgericht.

Godfried I had een duidelijke politiek die erop gericht was te komen tot een beter bestuurbaar kerngebied met een gelijkmatige(re) bevolking en een evenwichtige bedrijvigheid. Leuven speelde in dit alles een centrale rol als hoofdstad van het graafschap. Godfried I besteedde uitgebreid aandacht aan Midden-Brabant om zo de bestaande handels- en bevolkingsconcentraties in het westen en het oosten met elkaar te verbinden. Een middel om de bedrijvigheid te verhogen in deze gebieden was de stichting van nieuwe of de begunstiging van bestaande kloosters¹⁵.

Graven van Leuven en Brussel	
1003-1015	Lambert I met de Baard
1015-1038	Hendrik I
1038-1041	Otto
1041-1054	Lambert II
1054-1079	Hendrik II
1079-1095	Hendrik III
Landgraven van Leuven	
1085-1095	Hendrik III
1095-1139	Godfried I
1139-1142	Godfried II
1142-1190	Godfried III
Hertogen van Brabant	
1183/84-1235	Hendrik I van Brabant
1235-1248	Hendrik II van Brabant
1248-1261	Hendrik III van Brabant
1261-1267	Hendrik IV van Brabant
1267-1294	Jan I van Brabant
1294-1312	Jan II van Brabant
1312-1355	Jan III van Brabant
1355-1406	Johanna van Brabant

Tabel 2.1: Overzicht van de genealogie van de graven van Leuven en hertogen van Brabant tot het begin van de 15de eeuw.

In 1150 zou Leuven het marktprivilege toegekend krijgen en enige tijd later wordt de eerste stenen stadswal rond Leuven opgetrokken. In het centrum, in de buurt van de huidige Oude Markt,

¹⁵ Van Uytven 1980: 55-57.

ontwikkelde zich een handelswijk, met speciale verkoophuizen of hallen. De voornaamste handelaars en werklieden en de hertogelijke leenmannen verenigden er zich onder de bescherming van de Sint-Pieterskerk. Zij werden de Sint-Pietersmannen genoemd en door een jaarlijkse cijns te betalen werden zij vrije burgers.

De Leuvense handel zou gaandeweg het lokale niveau overstijgen en werd ingeschakeld in de grote handelsstromen die sinds de 11de eeuw West-Europa doorkruisten. De wolproductie neemt een hoge vlucht in de tweede helft van de 13de eeuw. Leuvense kooplui kochten de grondstof in Engeland en voerden de afgewerkte producten uit naar Engeland, Frankrijk, het Heilig Roomse rijk en het Duitse hinterland¹⁶. De bloei zou tot ongeveer het midden van de 14de eeuw duren.

1.2.2.1.3 De late middeleeuwen en nieuwe tijd¹⁷

De burcht op 's Hertogeneiland wordt in de 13de eeuw door de hertogen van Brabant (Hendrik I) een tweede maal verplaatst, ditmaal naar de Keizersberg.

Een tweede ringmuur (1356) omsluit een veel groter gebied, dat nooit volledig volgebouwd geraakt en dat wordt ingenomen door industriële vestigingen en door landbouwuutbatingen, waaronder de wijncultuur. Op het einde van de 14de eeuw bereikt de Brabantse hoofdstad haar definitieve ontwikkeling.

Met de troonsbestijging van hertog Jan I (1268-1294) is de rol van Leuven als hertogelijke residentie uitgespeeld ten voordele van Brussel. Door de stichting van de universiteit in 1425 wint de stad opnieuw aan prestige. Theoretisch bezit Leuven nog een zekere voorrang in Brabant, aangezien de officiële installatie van de Brabantse hertog nog steeds hier plaatsvindt.

De zone van de huidige Grote Markt zou in de loop van de 15de eeuw aangelegd worden. Naast het vervangen van de romaanse Sint-Pieterskerk door een gotische, werden ook het stadhuis en het Tafelrond in gotische stijl opgetrokken.

Het laatste kwart van de vijftiende eeuw zou voor Leuven nefast zijn. De politieke macht van Leuven krijgt de doodsteek in 1489, met de overwinning van de Bourgondische Hertog Maximiliaan van Oostenrijk op de opstandige Vlaamse en Zuid-Brabantse steden. Vanaf nu wordt de leiding gedragen door Brussel en Antwerpen en vooral door de hoge adel.

Met de blijde inkomst van Filips de Schone te Leuven begint voor de stad een periode van herstel. Zij zal haar vroegere grootheid echter nooit evenaren.

Ook de 16de eeuw was een periode van economisch verval. De 17de eeuw is een periode van stagnatie. De 18de eeuw wordt niet enkel gekenmerkt door de bouw van universitaire gebouwen, abdijen en kloosters, maar ook door de vernieuwing van de economische infrastructuur met de aanleg van een steenwegennet en het kanaal Leuven-Dijle (de Leuvense Vaart).

Het uitzicht van de stad zou vooral beginnen te veranderen in de tweede helft van de 19de eeuw. De eerste spoorverbindingen zagen het licht. Het stadsbestuur zou tussenkomen in de urbanistische ontwikkeling van de stad en een eigen architect aanstellen, François-Henri Laenen (1801-1849).

In 1914 bij het begin van de Eerste Wereldoorlog werd Leuven zwaar beschadigd door brandstichting door de Duitse troepen. Een groot deel van het stadscentrum, met o.m. de Oude Markt, de Sint-Pieterskerk en de Stationsstraat (de huidige Bondgenotenlaan) werden verwoest.

¹⁶ Van Buyten e.a. 1975: 19.

¹⁷ Voornamelijk Van Uytven 1980, Van Uytven 1998 en Vandekerchove 1996.

De bombardementen van de Geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog in 1944, richtten andermaal veel schade aan.

1.2.2.3. Cartografische gegevens

Verscheidende historische kaarten brengen de urbane ontwikkeling en lokale bewoningsgeschiedenis van Leuven in beeld¹⁸. Op de oudste beschikbare kaart, de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560) is te zien dat het volledige projectzone onbebouwd is (fig. 1.15). Het projectgebied ligt binnen de 14de-eeuwse stadsomwalling. Op de Kabinetskaart van Ferraris (1771-1778) is (fig. 1.16) blijft het volledige projectzone onbebouwd. Het terrein is opgedeeld in landbouwpercelen. Ook op de kaart van Vandermaelen (1846-1854) en op een kadasterkaart uit 1850 is de projectzone nog steeds onbebouwd weergegeven (fig. 1.17 en 1.18). Op de topografische kaarten van 1930, 1952 en 1970 en op luchtfoto's van 1971, 2000 en 2012 is rond de eigenlijke te bebouwen zone, de zone waar de serre gebouwd wordt, bebouwing aanwezig maar de zone van de serre zelf blijft steeds leeg (fig. 1.19 en 1.24). Op een luchtfoto van 2016 lijkt er een serre net binnen het de eigenlijke te bebouwen zone te vallen (fig. 1.25).

Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat het projectgebied zich weliswaar binnen een archeologische zone bevindt, maar dat het toch bestempeld kan worden als een zone met een lage densiteit aan bebouwing in het verleden (Code Goede Praktijk 7.2.3).

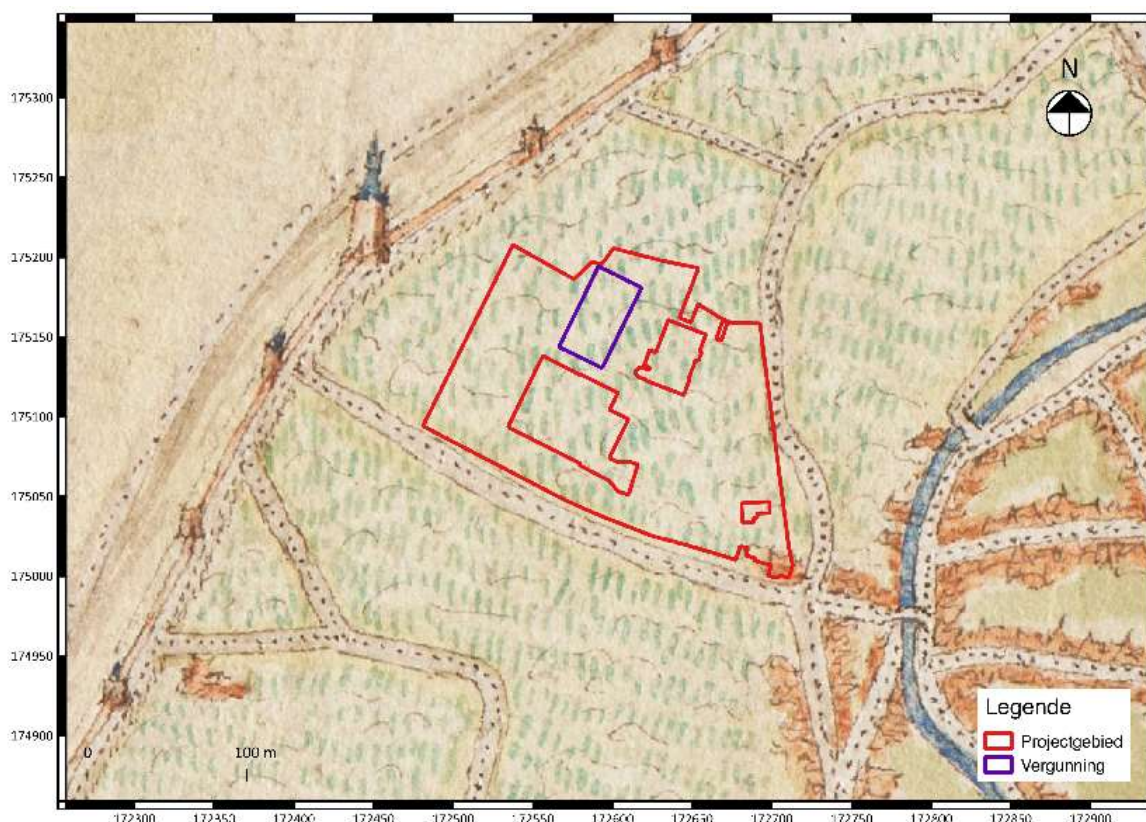

Fig. 1.15: Kaart van Jacob van Deventer (Ca. 1560) met situering van het projectgebied.

¹⁸ Algemeen is het moeilijk om oude plannen op dit stadsgedeelte van Leuven te georefereren aangezien de omgeving sterk veranderde met de aanleg van de Vaart in de 18de eeuw.

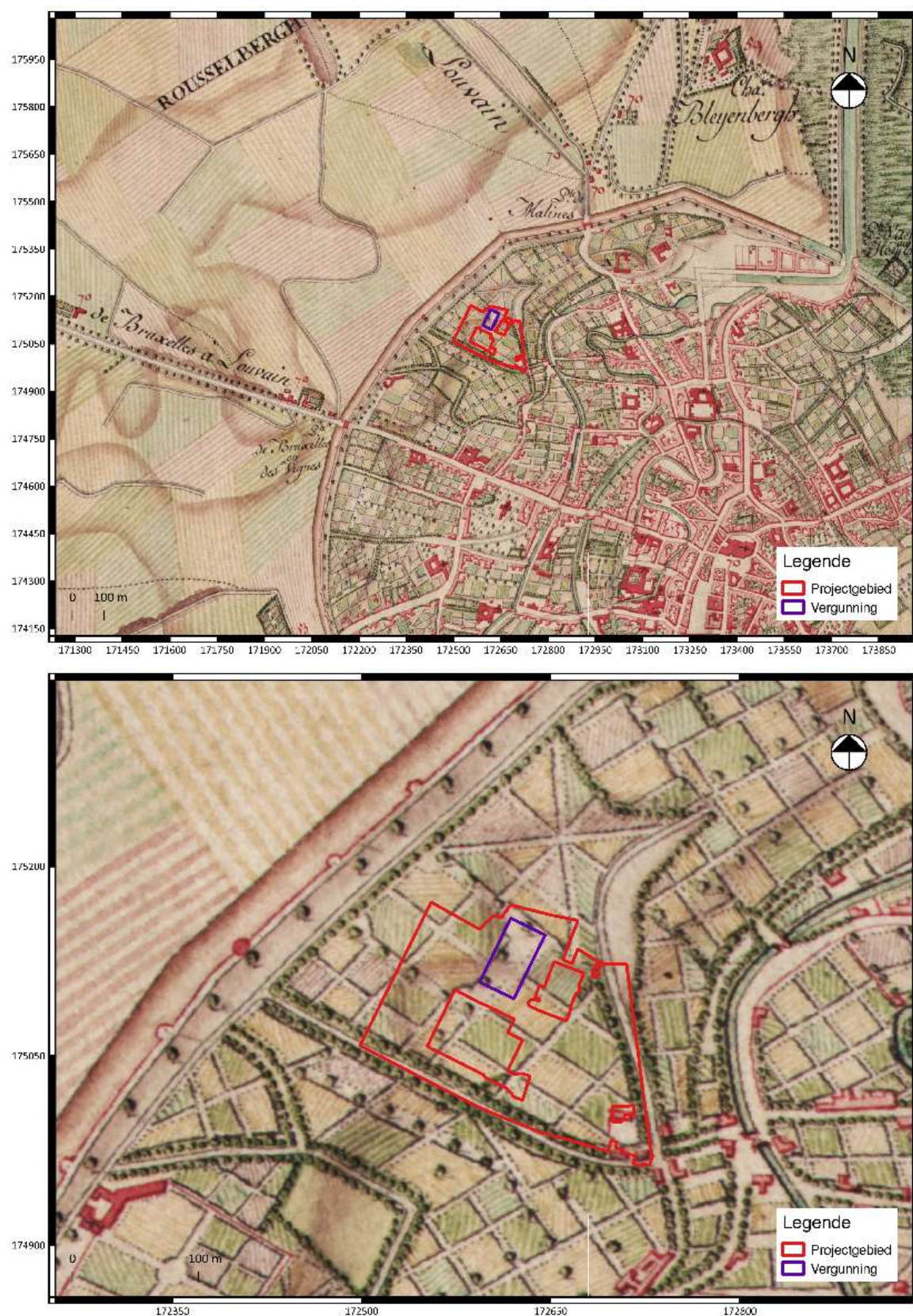

Fig. 1.16: Uittreksel en detail uit de Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied.

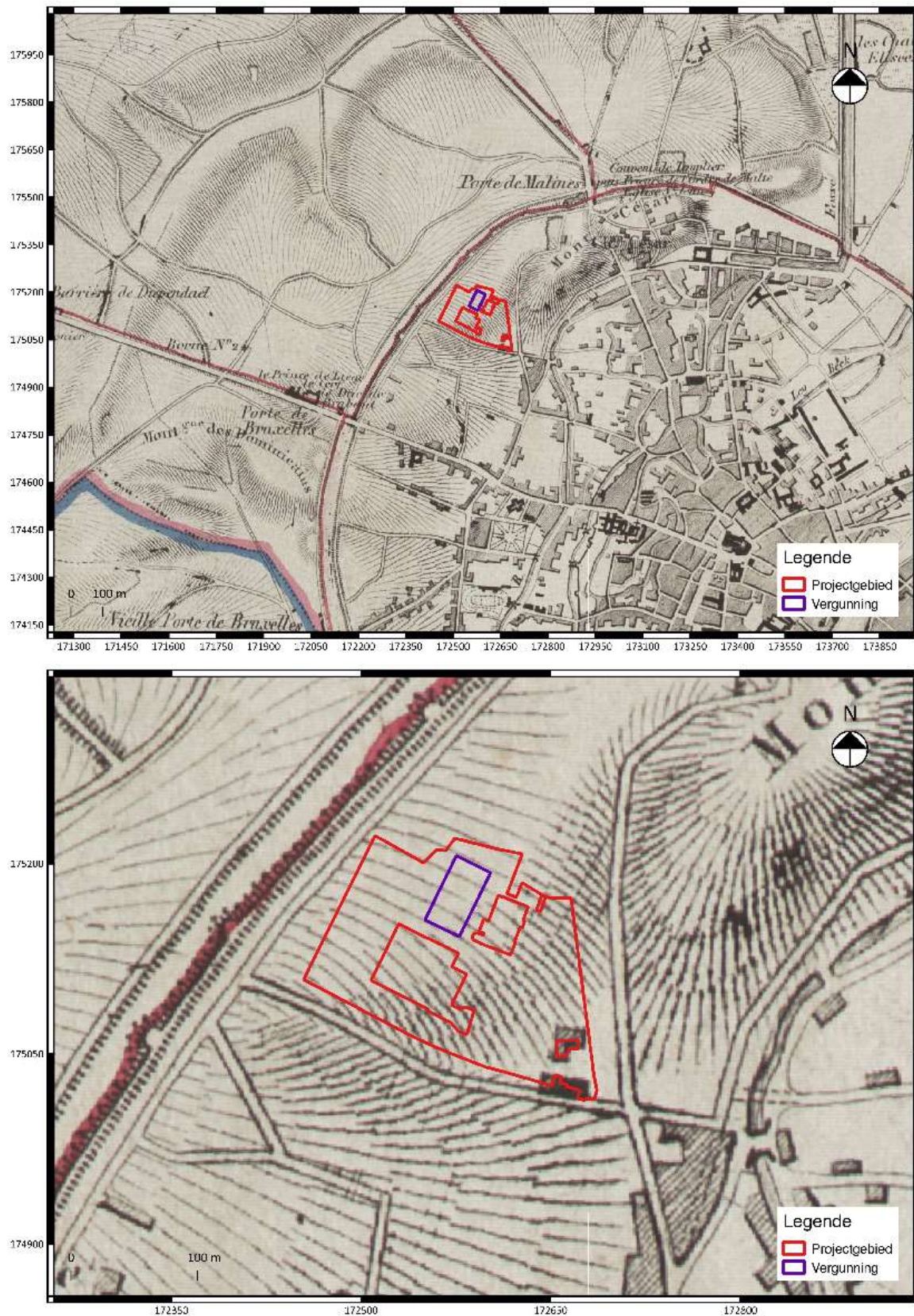

Fig. 1.17: Uittreksel uit de kaart van Vandermaelen met aanduiding van het projectgebied.

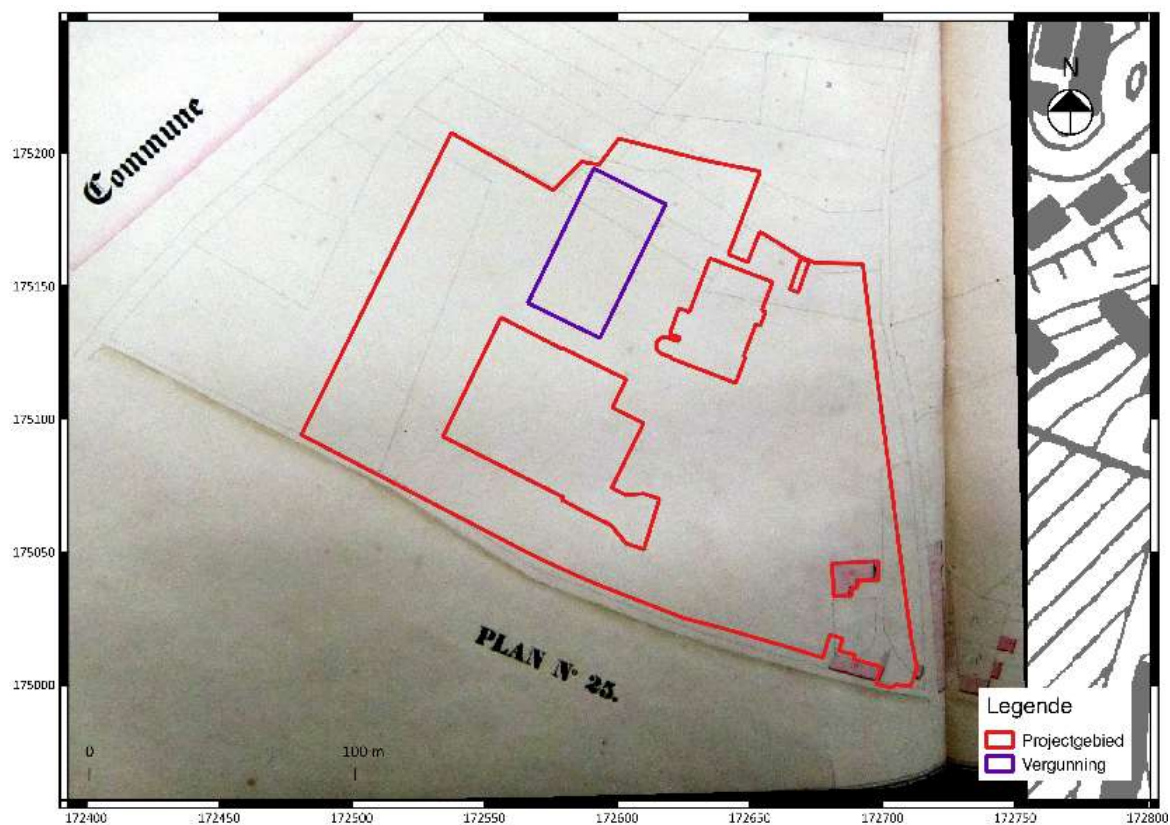

Fig. 1.18: Uittreksel uit een kadastrale kaart van 1850 met aanduiding van het projectgebied.

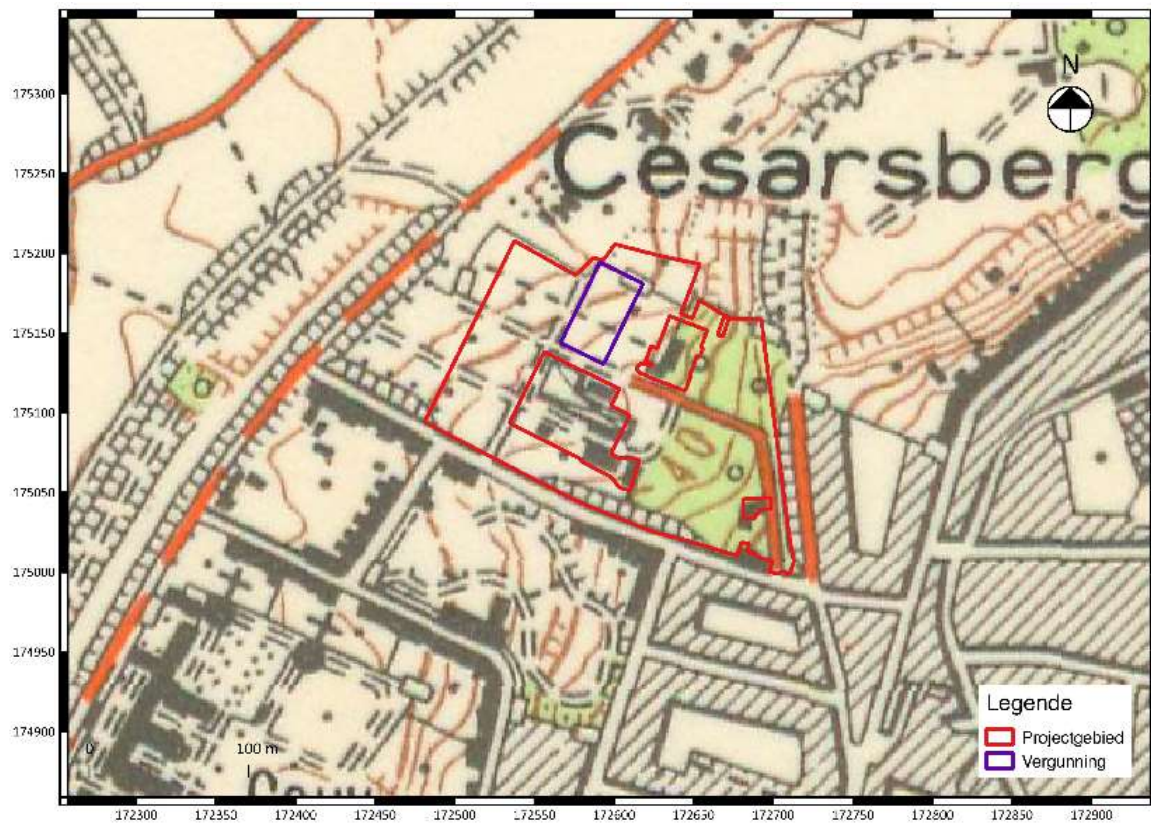

Fig. 1.19: Uittreksel uit de topografische kaart van 1930 met aanduiding van het projectgebied.

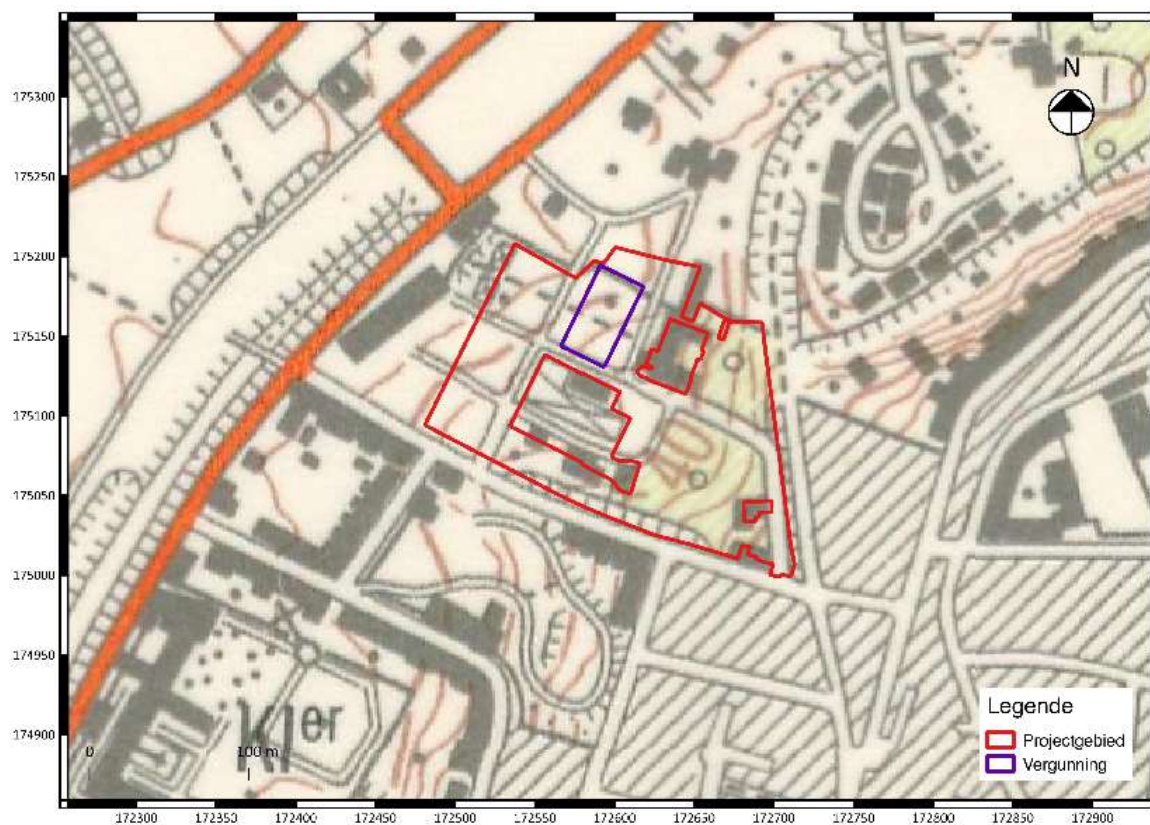

Fig. 1.20: Uittreksel uit de topografische kaart uit 1952 met aanduiding van het projectgebied.

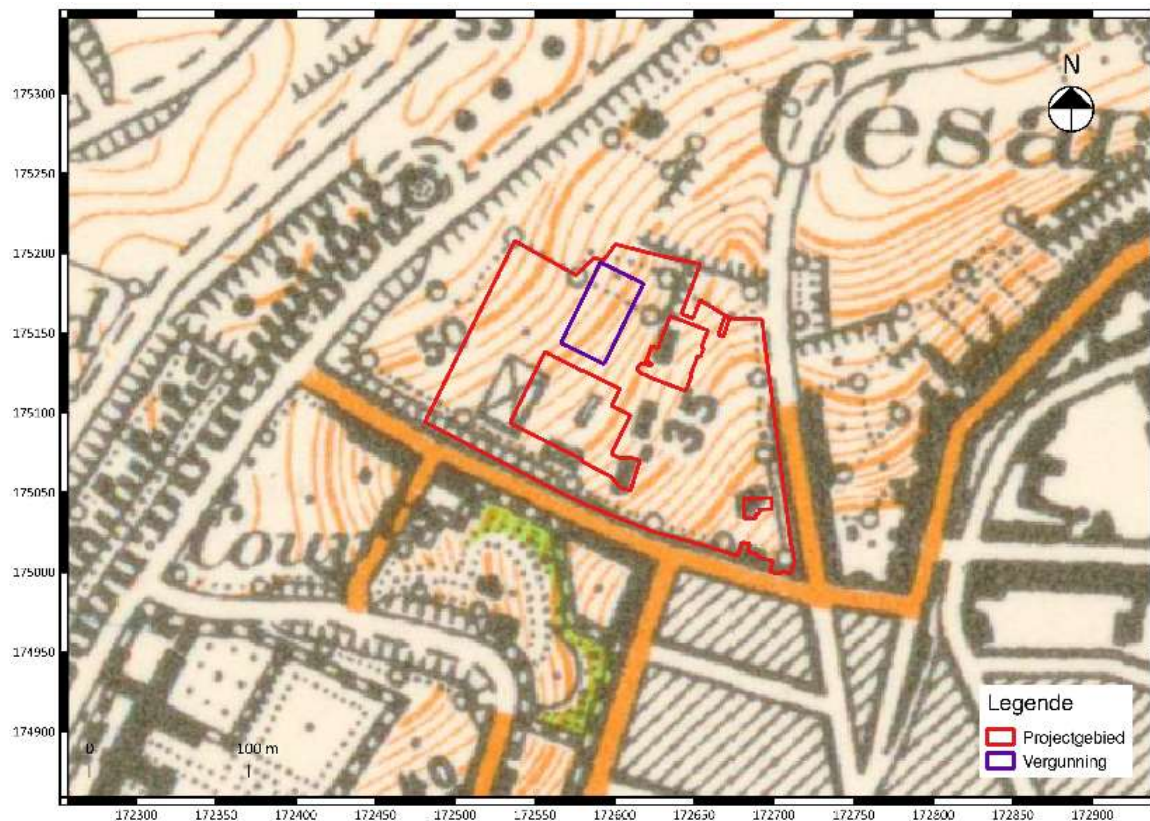

Fig.1.21 : Uittreksel uit de topografische kaart uit 1970 met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.22: Luchtfoto van 1971 (detail) met aanduiding van het projectgebied.

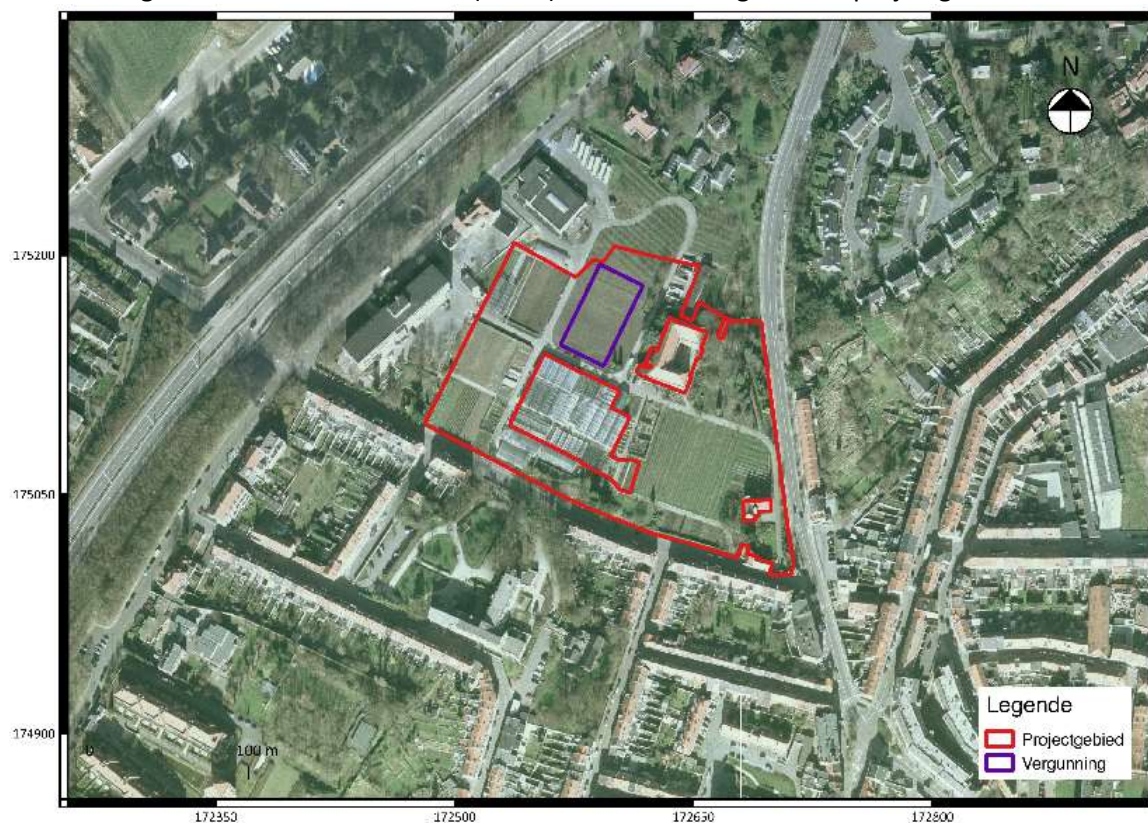

Fig. 1.23: Luchtfoto van 2000 (detail) met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.24: Luchtfoto van 2012 (detail) met aanduiding van het projectgebied.

Fig. 1.25: Luchtfoto van 2016 (detail) met aanduiding van het projectgebied.

1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied

Volgens de gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) zijn in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied een aantal gekende archeologische vindplaatsen aanwezig (fig. 126). Het projectgebied ligt binnen een vastgestelde archeologische zone, namelijk de historische stadskern van Leuven. Het projectgebied ligt in de zone tussen de tweede stadsomwalling (CAI207249) en de eerste stadsomwalling (CAI833) van Leuven.

De tweede stadsomwalling van Leuven (CAI 207249) werd opgericht aangezien tegen de 14de eeuw de eerste stadsomwalling niet ruim genoeg meer was. De bouw van de tweede omwalling gebeurde in verschillende fases. Als eerste werd de gracht gegraven en waar het mogelijk was, werd die gevuld met water. Daarna werden de wallen opgeworpen en hierop bouwde men een bakstenen muur van 5 meter hoog. In deze wal zaten acht stadspoorten en drie waterpoorten. CAI 208934 zou de plaats van een toren zijn. CAI 207246 is de locatie van de Brusselse poort, CAI 207247 is de locatie van de Mechelse poort.

CAI-locatie 150673 is de huidige Keizersberg, met de vroeg 13de-eeuwse grafelijke burcht en een oudere commanderie. Hier werden ook resten van de tweede stadsomwalling aangetroffen. Op de site werden ook oudere sporen en vondsten aangetroffen uit de metaaltijden en de Romeinse periode.

CAI-locatie 211279 betreft de vlakdekkende opgraving ten zuidoosten van het huidige projectgebied waarbij restanten werden aangetroffen van de eerste wijnkelder uit 1418 (zie 1.1.2 archeologische voorkennis). De iets jongere sporen kunnen gelinkt worden aan verbouwingen van dat gebouw tot aan de bouw van het huidige gebouw (1551).

CAI-locatie 150206 is de locatie van een noodopgraving uit 1980. Op een perceelgrens werd een grachtje aangetroffen met in de vulling laatmiddeleeuws schervenmateriaal en een concentratie lederafval. Tijdens dezelfde noodopgraving zijn enkele laatmiddeleeuwse lagen aangetroffen en 3 putten, waarschijnlijk leerlooiersputten (CAI 150205). Tevens werd een 16de-eeuwse afval of beerput gevonden.

CAI-locatie 210770 betreft een onderzoek na een vondstmelding waarbij de aangetroffen muren later bleken samen te vallen met het kadaster van 1813.

CAI-locatie 211281 betreft een onderzoek met sporen uit de middeleeuwen en nieuwe tijd.

De polygonen CAI 208974, 208975 en 208976 zijn locaties gelinkt aan het beleg van Leuven in 1635.

Net ten zuiden van de Keizersberg bevonden zich twee graanmolens (CAI 162432). Ook CAI 162432 is de locatie van een graanmolen.

De polygonen CAI 165101 en CAI 165102 betreffen respectievelijk bunker Ms 2 en bunker Ms 3 van de KW-linie.

In de buurt van het projectgebied is tevens een negatief vooronderzoek geïnventariseerd: Polygoon 2013/455 is een locatie aan de overkant van de Donkerstraat waar in 2013 een vooronderzoek uitgevoerd werd. Hierbij werden 3 proefputten aangelegd. Er werd geen vervolgonderzoek geadviseerd.

In de onmiddellijke nabijheid van het projectgebied zijn geen zones afgebakend waar geen archeologie meer te verwachten valt.

In de inventaris van Onroerend Erfgoed werden verder de volgende relictten geïnventariseerd in de nabijheid van het projectgebied (fig. 1.27):

Bouwkundig erfgoed: gehelen:

301436: Bunkers KW-linie

302163: Woonerf Keizersberg vanag 1975

125469: Arbeiderswoningen, Paul Delvauxwijk

125470: Arbeiderswoningen, Sint-Servatiusstraat

125443: Arbeiderswoningen, Het Torentje

125494: Arbeiderswoningen, Bloemenberggang

Bouwkundig erfgoed: relictten:

72979: 17de eeuwse stadswoning

72987, 72988 & 72989: 20ste eeuwse herenwoningen

72995: 20ste eeuwse stadswoningen

206123: 19de eeuwse klooster: Placet-complex

Beschermde monumenten:

6173713: de woning Leclercq-Van Damme uit 1960 met inbegrip van de tuin = relict 206813

6174063: De Verloren Kosttoren, deel van de 2de omwalling

6174023: de Zwarte moerbeï (Morus nigra) met inbegrip van een cirkelvormige zone met straal 20 m. rond de boom

6179898: De site van de Keizersberg

6173906: 17de eeuwse huis

In de onmiddellijke omgeving van het projectgebied bevinden zich geen beschermde stads- en dorpszichten en geen beschermde landschappen.

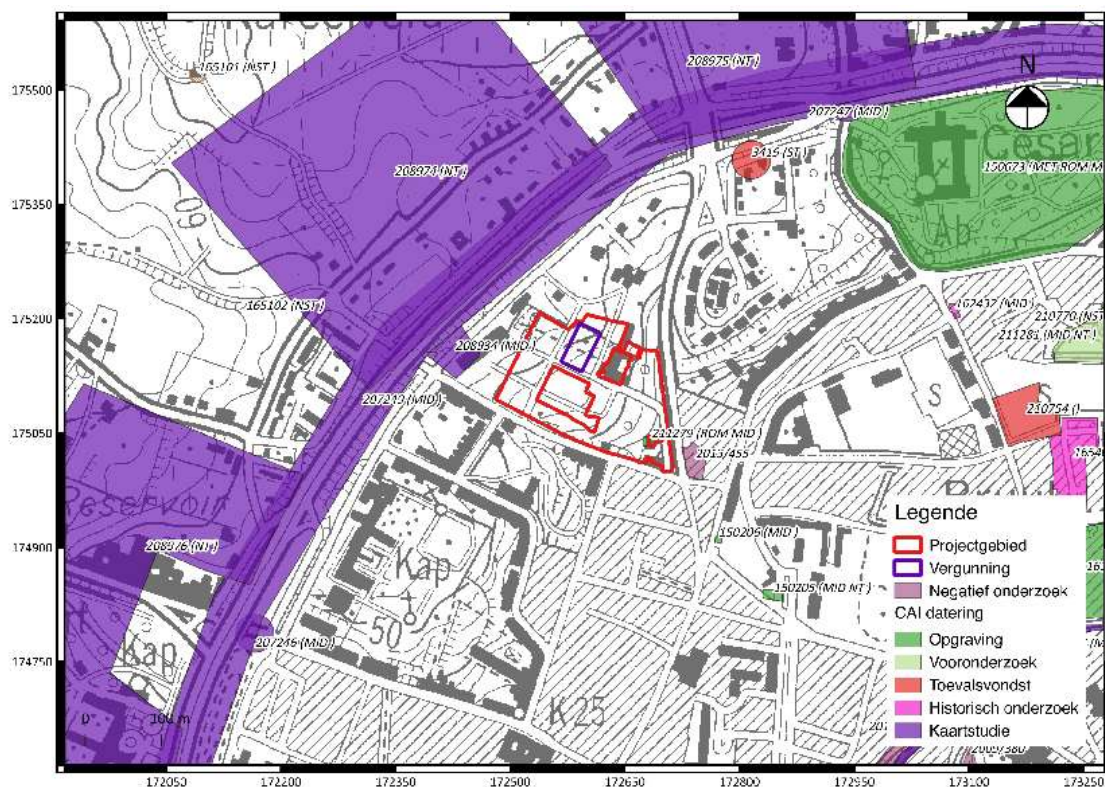

Fig. 1.26: Uittreksel uit de topografische kaart van 1996 met CAI-polygonen¹⁹.

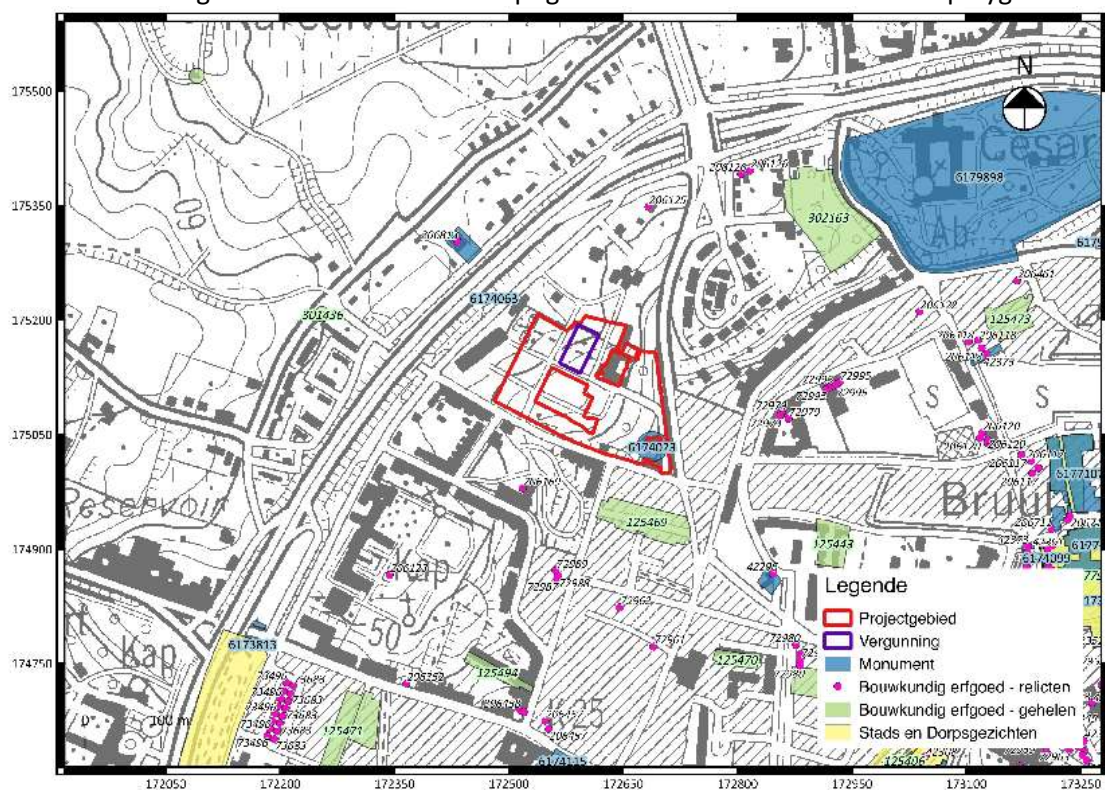

Fig. 1.27: Uittreksel uit de topografische kaart van 1996 met erfgoed-polygonen.

¹⁹ www.agiv.be

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Het projectgebied ligt op een hoogte van 35 tot 50 m TAW en helt af naar het zuidoosten toe, in de richting van het NO-ZW-georiënteerde stromingsgebied van de Dijle, de Voer en de Vunt. Dit is een landschappelijk gezien potentieel interessante locatie.

Recente archeologische (voor)onderzoeken in de nabijheid van het projectgebied wijzen op het belang van de omgeving. Volgens de gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) zijn in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied namelijk een aantal gekende archeologische vindplaatsen aanwezig. Het projectgebied ligt binnen een vastgestelde archeologische zone, namelijk de middeleeuwse stadskern van Leuven, tussen de tweede stadsomwalling en de eerste stadsomwalling van Leuven.

Op nabijgelegen Keizersberg bevinden zich restanten van de vroeg 13de-eeuwse grafelijke burcht en een oudere commanderij. Hier werden ook resten van de tweede stadsomwalling aangetroffen en oudere sporen en vondsten uit de metaaltijden en de Romeinse periode.

Ten zuidoosten van het huidige projectgebied werd in 2016 een vlakdekkende opgraving uitgevoerd waarbij restanten werden aangetroffen van de eerste wijnkelder uit 1418. De iets jongere sporen kunnen gelinkt worden aan verbouwingen van dat gebouw tot aan de bouw van het huidige gebouw (1551).

Nog in de buurt werden tijdens een noodopgraving op een perceelgrens een grachtje aangetroffen met in de vulling laatmiddeleeuws schervenmateriaal en een concentratie lederafval (CAI-locatie 150206). Tijdens dezelfde noodopgraving zijn enkele laatmiddeleeuwse lagen aangetroffen en 3 putten, waarschijnlijk leerlooiersputten (CAI 150205). Tevens werd een 16de-eeuwse afval of beerput gevonden.

Het projectgebied bevindt zich theoretisch in een potentieel interessante zone voor het aantreffen van archeologische waarden. Bovendien is de zone zelf volgens de geraadpleegde cartografische bronnen tot op heden niet bebouwd geweest (en dus ook niet verstoord).

1.2.5 Synthese

Het projectgebied ligt op een hoogte van 35 tot 50 m TAW en helt af naar het zuidoosten toe, in de richting van het NO-ZW-georiënteerde stromingsgebied van de Dijle, de Voer en de Vunt. Dit is een landschappelijk gezien potentieel interessante locatie.

Recente archeologische (voor)onderzoeken in de nabijheid van het projectgebied wijzen op het belang van de omgeving. Volgens de gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) zijn in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied namelijk een aantal gekende archeologische vindplaatsen aanwezig. Het projectgebied ligt binnen een vastgestelde archeologische zone, namelijk de middeleeuwse stadskern van Leuven, tussen de tweede stadsomwalling en de eerste stadsomwalling van Leuven.

Op nabijgelegen Keizersberg bevinden zich restanten van de vroeg 13de-eeuwse grafelijke burcht en een oudere commanderij. Hier werden ook resten van de tweede stadsomwalling aangetroffen en oudere sporen en vondsten uit de metaaltijden en de Romeinse periode.

Ten zuidoosten van het huidige projectgebied werd in 2016 een vlakdekkende opgraving uitgevoerd waarbij restanten werden aangetroffen van de eerste wijnkelder uit 1418. De iets jongere sporen kunnen gelinkt worden aan verbouwingen van dat gebouw tot aan de bouw van het huidige gebouw (1551).

Nog in de buurt werden tijdens een noodopgraving op een perceelgrens een grachtje aangetroffen met in de vulling laatmiddeleeuws schervenmateriaal en een concentratie lederafval (CAI-locatie 150206). Tijdens dezelfde noodopgraving zijn enkele laatmiddeleeuwse lagen aangetroffen en 3 putten, waarschijnlijk leerlooiersputten (CAI 150205). Tevens werd een 16de-eeuwse afval of beerput gevonden.

Het projectgebied bevindt zich theoretisch in een potentieel interessante zone voor het aantreffen van archeologische waarden. Bovendien is de zone zelf volgens de geraadpleegde cartografische bronnen tot op heden niet bebouwd geweest (en dus ook niet verstoord).

1.2.6 Samenvatting gericht op een gespecialiseerd publiek

Het projectgebied ligt op een hoogte van 35 tot 50 m TAW en helt af naar het zuidoosten toe, in de richting van het NO-ZW-georiënteerde stromingsgebied van de Dijle, de Voer en de Vunt. Dit is een landschappelijk gezien potentieel interessante locatie.

Recente archeologische (voor)onderzoeken in de nabijheid van het projectgebied wijzen op het belang van de omgeving. Volgens de gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) zijn in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied namelijk een aantal gekende archeologische vindplaatsen aanwezig. Het projectgebied ligt binnen een vastgestelde archeologische zone, namelijk de middeleeuwse stadskern van Leuven, tussen de tweede stadsomwalling en de eerste stadsomwalling van Leuven.

Op nabijgelegen Keizersberg bevinden zich restanten van de vroeg 13de-eeuwse grafelijke burcht en een oudere commanderij. Hier werden ook resten van de tweede stadsomwalling aangetroffen en oudere sporen en vondsten uit de metaaltijden en de Romeinse periode.

Ten zuidoosten van het huidige projectgebied werd in 2016 een vlakdekkende opgraving uitgevoerd waarbij restanten werden aangetroffen van de eerste wijnkelder uit 1418. De iets jongere sporen kunnen gelinkt worden aan verbouwingen van dat gebouw tot aan de bouw van het huidige gebouw (1551).

Nog in de buurt werden tijdens een noodopgraving op een perceelgrens een grachtje aangetroffen met in de vulling laatmiddeleeuws schervenmateriaal en een concentratie lederafval (CAI-locatie 150206). Tijdens dezelfde noodopgraving zijn enkele laatmiddeleeuwse lagen aangetroffen en 3 putten, waarschijnlijk leerlooiersputten (CAI 150205). Tevens werd een 16de-eeuwse afval of beerput gevonden.

Het projectgebied bevindt zich theoretisch in een potentieel interessante zone voor het aantreffen van archeologische waarden. Bovendien is de zone zelf volgens de geraadpleegde cartografische bronnen tot op heden niet bebouwd geweest (en dus ook niet verstoord).

1.2.7 Samenvatting gericht op een niet gespecialiseerd publiek

Het projectgebied ligt landschappelijk vrij gunstig, op een helling met in de nabijheid water. Volgens de Centrale Archeologische Inventaris zijn er in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied een aantal archeologisch gekende vindplaatsen aanwezig. Het projectgebied bevindt zich dan ook in een mogelijk interessante zone voor het aantreffen van archeologische waarden.

Bibliografie

Websites (geraadpleegd op 16-12-2016)

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/206580>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/125397>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/125389>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100958>

<https://cai.onroenderfgoed.be>

<https://geo.onroenderfgoed.be>

www.cartesius.be

www.dov.vlaanderen.be

www.geopunt.be

www.kbr.be

<https://www.google.be/maps>

Literatuur:

BAEYENS L. 1959: Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Leuven 89E. I.W.O.N.L.

LEMAIRE R.M., GENICOT L.F. E.A. 1971: Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen. Architectuur. deel 1. Provincie Brabant. Arrondissement Leuven, Luik.

LODEWIJCKX, M. & MEIRSMAN, E. 2010: Archeologisch proefsleuvenonderzoek op de locatie van de voormalige kerk en kloostertuin van het Kartuizerklooster te Leuven

PROVOOST A. (RED.) 1982: Het bodemarchief van Oost-Brabant, Leuven.

Steenhoudt M. en Smeets M. 2016: Archeo-rapport 360. Het archeologisch onderzoek aan de Wijnpersstraat 10 te Leuven , Kessel-Lo.

VAN BUYTEN E.A. (RED.) 1975: Leuven een stad die groeit. Een gemeenschap bouwt aan haar milieu (tentoonstellingscatalogus), Leuven.

VANDEKERCHOVE V. (RED.) 1996: De archeologische afdeling van het Stedelijke Museum (Vander Kelden- Mertens), Leuven.

VAN EVEN E. 2001 (facsimile): Louvain dans le passé et dans le présent; Leuven.

VAN UYTVEN R. 1980: Leuven "De beste stad van Brabant". Deel 1: De geschiedenis van het stadsgewest Leuven tot omstreeks 1600. Arca Lovaniensis, Leuven.

